

Hành vi bầy đàn trong tiểu xã hội

“Tiểu” ở đây ý chỉ phạm vi ảnh hưởng và mức độ hậu quả của hiệu ứng bầy đàn ở mức cá nhân và hội nhóm.

Tổn thất nhìn chung được phân thành ba loại: về mặt thể chất, tinh thần và vật chất. Trong ba loại đó thì thể chất và vật chất luôn hữu hình, nhờ vậy mà chúng cũng được chú tâm đến nhiều hơn cả. Tổn thất về mặt tinh thần, không may thay, luôn vô hình; do vậy nó ít được xem trọng hơn nhưng cũng không phải là không đáng kể. Cụ thể hơn, hành vi bầy đàn, bằng một ma lực nào đó, có năng lực gây nên nỗi khó chịu, bứt rứt vô ngàn.

Để diễn giải cảm xúc ấy rõ ràng hơn, tôi xin thuật lại một câu chuyện sau đây. Tôi có quen một người chị hơn tôi một tuổi. Ấn tượng đầu tiên trong mắt tôi, chị là một người hoạt bát, luôn tỏa nhiệt tích cực cho những người xung quanh. Chưa bao giờ tôi thấy chị cau mày hay cúi kính. Lần duy nhất tôi thoáng thấy nét buồn có lẽ là khi chị thả lỏng cơ mặt, có thể nói đó là nét mặt không cần gồng gánh nụ cười của chị. Trong mắt tôi, chị là một người con gái ai cũng muốn ở gần, ít nhất là cho đến hết buổi gặp hôm đó.

Buổi hẹn tiếp theo, chúng tôi hội ngộ trong một nhóm bạn khá đông, đủ nhiều để có thể coi là một “tiểu bầy đàn”. Trong nhóm có một cậu bạn tương đối nhỏ con, tạng người thuộc loại dễ bị lẫn vào đám đông. Hôm đó trùng hợp lại là đêm giao thừa, chúng tôi hẹn nhau đi ngắm pháo hoa trên

a list of neighbors who had donated to a local charity significantly increased the frequency of contributions; the longer the list, the greater the effect.”

Nếu đào sâu vào gốc rễ của hành vi xác nhận xã hội thì chẳng phải cơ chế hoạt động cũng tương tự như hành vi bày đàn hay sao? Cả hai hành vi đều mô tả việc bắt chước theo hành động của những người có liên hệ trực tiếp hoặc gián tiếp với chủ thể hành động, dẫn đến sự đồng bộ trong hành động của một nhóm người nhất định.

Dẫu vậy, hành động giống nhau một cách chủ động hay bị động sẽ chỉ đi ngược lại kỳ vọng mà tạo hóa đặt lên vai con người khi trao cho chúng ta sự sáng suốt giúp phân biệt phải trái đúng sai, đồng thời kìm hãm tiềm năng sâu thẳm bên trong chúng ta. Hay nói cách khác, việc bắt chước nhau trong cả suy nghĩ, hành động và lời nói chẳng khác nào tự tay kéo dài con đường đến với sự thỏa mãn ở đời (hay con đường tìm đến con người độc nhất mà tôi sẽ bàn thêm ở những chương sau).

Vậy, điều gì sẽ xảy ra nếu hành vi bày đàn ăn sâu vào máu con người, khiến chúng ta không còn tuân theo ý thức riêng biệt của bản thân mà ngày càng dễ bị thuyết phục, nghe theo và bắt chước người khác? Khi đó, phạm vi của hiệu ứng bày đàn có lẽ không chỉ gói gọn trong một cá nhân riêng biệt mà thậm chí còn lan ra toàn bộ xã hội, đe dọa tới khả năng duy trì văn hóa, bản sắc của dân tộc ấy.

người Mỹ Robert B. Cialdini từng chia sẻ trong bài báo “The Science of Persuasion” (Tâm lý học Thuyết phục) với tạp chí *Scientific American* về bảy nguyên tắc có thể khiến đối phương nói “Có!”.² Một trong số đó là cơ chế hoạt động và cách áp dụng của hành vi xác nhận xã hội (social validation).

“Trong một tình huống bất kỳ, cách cơ bản nhất để ta quyết định mình sẽ làm gì là quan sát xem người khác đã hoặc đang làm gì. Nếu số đông cùng đồng thuận với một cách làm nào đó thì chúng ta thường có xu hướng bắt chước theo, bởi ta coi đó là cách làm đúng, là hợp lẽ hơn...”

Tận dụng hành vi xác nhận xã hội, người đề nghị có thể kích thích hành vi đồng thuận ở ta bằng cách thể hiện (hoặc dụng ý) rằng, những người khác cũng đồng thuận tương tự. Chẳng hạn như trong nghiên cứu nọ, một người gọi vốn đã làm tăng tần suất góp vốn của người dân bằng cách cho họ xem một danh sách bao gồm những người hàng xóm đã đồng ý quyên góp cho quỹ từ thiện địa phương; danh sách càng dài thì hiệu quả thuyết phục càng cao.”

Nguyên văn: “One fundamental way that we decide what to do in a situation is to look to what others are doing or have done there. If many individuals have decided in favor of a particular idea, we are more likely to follow, because we perceive the idea to be more correct, more valid... Taking advantage of social validation, requesters can stimulate our compliance by demonstrating (or merely implying) that others just like us have already complied. For example, a study found that a fund-raiser, who showed homeowners

cụt thì sưởi ấm theo đàn. Mỗi giống loài trong muôn vàn muông thú đều đang tận dụng ưu điểm (tập tính bầy đàn) để bù đắp cho khuyết điểm (dáng dấp nhỏ con hay môi trường sống khắc nghiệt) của chúng, giúp sinh tồn và duy trì nòi giống càng lâu càng tốt. Ngược lại, những loài như hổ lại tận dụng ưu điểm là tập tính đơn lẻ (sẽ được bàn tới sau) để bù đắp cho những rủi ro khi sinh sống theo bầy đàn, chẳng hạn xung đột nội bộ do cạnh tranh về lãnh thổ hay con mồi.

Con người, cũng là loài động vật có tính xã hội cao. Bằng chứng là chúng ta sinh sống theo từng hộ gia đình nhỏ, được tiếp nhận nền giáo dục theo từng khối nhỏ (hay ta vẫn gọi là lớp học), những tư tưởng lớn của người đứng đầu đất nước có thể ảnh hưởng đến cư dân sinh sống trong đất nước đó... Vậy...

Liệu Hành Vi Bầy Đàn Có Thể "Giết Chết" Con Người Hay Không?*

Trước mắt, hãy khoan bàn về khả năng gây "chết người" của hành vi bầy đàn. Ta phải thừa nhận một điều rằng, nó đã làm khá tốt trong việc kiểm soát và điều hướng tâm trí con người, dĩ nhiên là một cách vô thưởng vô phạt.

Ví dụ, các nhà tiếp thị điều luyện đã tận dụng nó như một công cụ sắc bén nhằm thuyết phục và điều hướng hành vi khách hàng theo ý muốn của doanh nghiệp. Nhà tâm lý học

* Trong phạm vi chương "Đàn Người," cụm từ "tập tính" chỉ đặc điểm sinh sống, "hành vi" chỉ hành động chân tay và "hiệu ứng" chỉ tác động của hành vi.

Đàn Người

Hơn 400 con cừu đã “tự sát” từ độ cao 15 mét tại một tỉnh phía đông Thổ Nhĩ Kỳ.¹ Thủ phạm của vụ “tự sát hàng loạt” này được chỉ đích danh là con cừu đầu đàn. Được biết, khi ấy nó đã cố gắng băng qua một bờ vực nhưng kết cục lại không thành, kéo theo hàng trăm con cừu khác nối đuôi theo sau.

Dường như tai nạn thương tâm ấy sẽ chẳng thể nào xảy ra nếu như những con cừu phía sau ý thức được nguy hiểm và dừng lại. Điều trực tiếp dẫn chúng đến chỗ chết có lẽ bắt nguồn từ chính bản năng nguyên thủy của chúng: **tập tính bầy đàn**. Nghĩa là, một khi con đầu đàn di chuyển, cả đàn cừu sẽ mù quáng nối đuôi theo sau. Cũng có nghĩa là, bản năng giúp chúng sống sót từ thuở sơ khai đồng thời lại chính là động cơ dẫn chúng tới trước vực thẳm. Nhưng dù sao thì tai nạn thương tâm ấy cũng chỉ xảy ra trăm năm một lần khi Bê Trên lơ mơ, chảnh mảng trong việc giám sát các sinh vật sống do mình “nhào nặn” nên.

Vậy, cừu là loài động vật có tính xã hội cao, và trong tự nhiên không chỉ có loài cừu mới biết nương tựa nhau mà sống. Chẳng hạn như sói thì kiếm mồi theo bầy, chim cánh

ngã về nó). Bầy đàn. Đàn cừu... Đàn người. Tôi cho rằng các đặc tính của con người đều có thể tìm thấy ở một loài động vật nào đó và thực tế là xưa nay, quan điểm này cũng đã được chứng minh rộng rãi. Đôi khi tôi cảm giác ranh giới giữa con người và con vật vô cùng mờ nhạt, đặc biệt là khi chúng ta hành xử theo bản năng mà không nghĩ ngợi quá nhiều. Tuy kiến thức chuyên môn của tôi về vấn đề này là vô cùng hạn chế, nhưng tôi nghĩ với tư cách là một con người thì ai cũng có quyền bày tỏ ý kiến của mình.

Thậm chí, có lẽ chỉ khi đặt câu hỏi thì ta mới có thể tiến gần hơn với câu trả lời mà ta hằng tìm kiếm.

“Cừu Đen” là minh chứng cho việc chúng ta hoàn toàn có thể độc lập tìm kiếm câu trả lời cho các nghi vấn của bản thân, bất kể các nghi vấn đó đã được đem ra mổ xẻ bởi giới chuyên gia hay chưa. Góc nhìn của mỗi người đối với một nghi vấn nhất định đều là độc nhất. Mỗi góc nhìn lại mở ra một cửa sổ mới trong cuộc sống của chúng ta ...

“Hãy nghi ngờ.”

Lời Chia Sẻ

Từ khi đặt chân tới một đất nước mới, tôi đồ rằng môi trường sinh sống thực có tác động đáng kể tới hành vi và tính cách của chúng ta. Vốn được nhận xét là một người trầm tính, tôi đã ít nói lại càng ít nói hơn (hoặc tự tôi cho là vậy). Tuy nhiên tôi không trách bản tính ấy của mình, vì chính nó đã giúp tôi tĩnh lại để quan sát mọi thứ một cách thực sự rõ ràng và sâu lắng.

Là một người có nhiều mâu thuẫn nội tâm, tôi thường đặt ra vô vàn câu hỏi vu vơ. Chẳng hạn như tại sao một sự việc lại xảy ra với mình theo hướng đó hoặc có gì mà người đó lại đối xử (theo cả nghĩa tốt lẫn xấu) với mình như vậy. Dần dà, những câu hỏi ấy trở nên khái quát hơn. Tôi chuyển sang quan sát những người đi bộ trên đường, thậm chí là cả những người thuộc về ký ức của một đến hai năm trước.

Việc con người sinh sống theo bầy đàn là một điều không thể hiển nhiên hơn. Nhưng có lẽ từ trước đến bấy giờ tôi đã bị thu hút thái quá vào những thú vui cá nhân, khiến bản thân bàng quan trước sự thật đó (hoặc đơn giản là tôi không bỏ thời gian để suy

Con Người Độc Nhất.....	101
Vòng Tuần Hoàn	121
Kẻ Ngoại Lai	126
Vòng Tròn	142
Đua Và Đủ.....	145
Con Sâu Làm Râu Nồi Canh	165
Cừu.....	168
Nguồn Tham Khảo	191

Mục lục

Lời Chia Sẻ.....	6
Đàn Người.....	8
Đường Minh, Minh Đi.....	31
Tính Độc Lập.....	33
Ba Và Cặp Kính.....	50
Độc Lập, Tự Do, Hạnh Phúc.....	53
Một Chó Sủa Hình, Trăm Chó Sủa Tiếng.....	80
Sao Chép, Dán.....	83
Bộ Dịch Tự Chế.....	98

Nguyễn Hà Chi

cửu đen

NHÀ XUẤT BẢN
LAO ĐỘNG